

PARENTI, Christian (2012)

Tropic of Chaos: Climate Change and the New Geography of Violence

Nova York: Nation Book, X + 295 p.

ISBN: 978-1-568858-729-5

Ara que tant proliferen les publicacions sobre el canvi climàtic i les conseqüències que pot originar sobre la salut del planeta Terra i dels humans que hi viuen, convé posar en qüestió la visió hegemònica que fa responsables les persones del canvi climàtic i dels impactes que provoca, com també recordar que aquest fenomen ni té una causalitat compartida per tothom ni tampoc tindrà unes conseqüències iguals per a tots els habitants del planeta. Obres com la de Christian Parenti, que insisteixen a situar el canvi climàtic en el marc de les condicions econòmiques, polítiques i socials del món, formen part de l'encara petit però actiu corrent crític que entén qualsevol problema ambiental a qualsevol escala com un problema intrínsecament social, i a l'inrevés.

Malgrat que l'autor d'aquest llibre no sigui geògraf (té un doctorat en Sociologia per la London School of Economics), l'obra que presentem és, abans de tot, un gran llibre de geografia dels tròpics, escrit des de la perspectiva geogràfica potser de més llinatge històric i de més rellevància actual, com és la que s'ocupa de descriure i d'explicar les nostres relacions amb el medi i les conseqüències d'aquestes relacions. En els moments actuals, ens diu Parenti, els tròpics són com una mena de «canari a la mina de carbó». Es refereix als impactes que el canvi climàtic pot generar, no només als espais situats entre el Tròpic de Càncer i el Tròpic de Capricorn, sinó també arreu del planeta. Lluny, però, dels arguments més o menys interessats que ens fan a tots responsables del desastre que s'albira, Parenti és ben conscient que el canvi climàtic per si sol no explica ni mai podrà explicar la situació de marasme socioambiental on

es troben moltes persones i societats del món subdesenvolupat. Ans al contrari, als tròpics, els primers efectes, segons l'autor, del canvi climàtic, concretats sobretot en sequeres d'impactes devastadors, se superposen i s'articulen amb una situació de violència i d'empobriment general causats pels desgavells postcolonials en alguns casos, pel llegat desastrosos de la Guerra Freda i, en gairebé tots, per l'aplicació de polítiques duríssimes d'ajust econòmic per part del Banc Mundial i del Fons Monetari Internacional.

El llibre es pot entendre perfectament com un manual crític de geografia regional dels tròpics a partir de dos elements comuns: el canvi climàtic, concretat en un augment de la freqüència i la intensitat dels extrems del cicle hidrològic, sobretot les sequeres, i la situació de violència estructural causada gairebé sempre per l'empobriment d'estats i societats condemnats a la misèria pel llegat postcolonial i per les grans institucions financeres internacionals dominades pels països rics. A partir d'aquest esquema interpretatiu, Parenti ens convida a compartir amb ell l'experiència dels seus viatges pels «tròpics del caos». El viatge comença als espais esteparis del nord-oest de Kènia, amb la mort d'un membre de la tribu dels turkana a mans d'una tribu rival especialitzada en robatoris de bestiar. El cas, que podria ser un dels moltíssims exemples d'històries convulses de relacions entre pobles nòmades en espais semiàrids, es transforma, segons Parenti, en un exemple de la «convergència catastròfica entre pobresa, violència i canvi climàtic» (p. 5). Per «convergència catastròfica», l'autor entén l'acció conjunta i mútuament alimentada de forces que

posen societats i estats en perill extrem, com ara el canvi climàtic, per un costat, i uns entorns polítics i socials en franc procés de fallida, per l'altre. Que el canvi climàtic sigui cada cop més present en societats que depenen bàsicament de la producció d'aliments el fa especialment perillós, i més encara si el context és el d'estats en fallida, amb una única funció operativa, que és la repressió. Una repressió que també trobem al món ric, cada cop més enrocat en la política de la «barca salvavides» (ben cuirassada, per descomptat), que respon al canvi climàtic «[...] armant, excloent, oblidant, reprimint i matant» (p. 11) sota la forma d'aquest «feixisme verd» o «feixisme climàtic», que tant d'èxit sembla que té en certs pensadors i organitzacions pretesament ambientalistes del Nord.

Abans d'entrar en les geografies del tròpic en caos, Parenti dedica tres capítols a revisar, citant un reguitzell de documents oficials, com els militars nord-americans i d'altres països rics mostren una gran preocupació pels efectes del canvi climàtic sobre la seguretat, admetent més o menys explícitament que la resposta d'enfortir encara més una illa neofeixista al nord envoltada de societats en col·lapse pot no aturar un procés en què tots ens enfonsarem. Malgrat l'existència d'alternatives, l'opció del bot salvavides sembla que guanya, però més per matar mosques a canonades que no pas per combatre efectivament les causes del desastre. Com es veurà en els casos d'Àfrica, Àsia i l'Amèrica Llatina, la contrainsurgència o les guerres de baixa intensitat de les darreres dècades han acabat per generar un estat de por, criminalitat i violència a molts països, la qual cosa impedeix fer front a qualsevol repte, com ara el canvi climàtic, d'una manera cívica i cohesionada.

Entrant ja de ple a la geografia del tròpic en caos, els capítols 4 a 8 s'ocupen d'Àfrica. S'hi presenten els primers exemples dels lligams cada cop més estrets entre l'economia política de la violència i

la successió de sequeres i inundacions que delmen els recursos dels pobles nòmades de la part oriental del continent. El viatge de l'autor a aquestes terres l'any 2008 és acompanyat d'un reguitzell d'incidents entre kenyans i ugandesos, entre pastors nòmades turkans i pastors nòmades d'altres tribus, i tot en gran part per controlar uns punts d'aigua cada cop més escassos. Una de les paradoxes més dramàtiques del canvi climàtic en l'àmbit africà és que la precipitació hi augmenta, però també ho fan les sequeres, en canviar dràsticament la temporalitat de la pluja. Però és la violència una resposta necessària a l'escassetat? En alguns casos, i també certament de manera paradoxal, la crisi climàtica pot portar també a la cooperació. Per aquest motiu, s'ha d'insistir, com s'argumenta al capítol 6, que qualsevol política de mitigació o d'adaptació ha de partir dels condicionants i de les realitats històriques de cada lloc.

L'exploració de la triada letal, és a dir, reestructuració neoliberal dels sistemes econòmics, militarisme arrelat a la Guerra Freda i canvi climàtic, comença amb tres estats fallits de l'Àfrica oriental: Uganda, el sud del Sudan i Somàlia. Com ho farà després per a la resta de casos, Parenti ofereix primer un breu relat històric de la fallida de Kenya i un capítol sencer dedicat a la tragèdia de Somàlia, un dels estats més desgraciats del planeta, víctima, com tants d'altres, dels moviments de les superpotències durant la Guerra Freda i abandonat a la seva sort com tants altres un cop deixà de tenir interès per a aquelles. Amb Somàlia, Parenti ens ofereix una interpretació ben original de l'existència dels estats fallits, que no es sinó la vella teoria de Rostow sobre els estadis del creixement econòmic totalment girada, o el «desenvolupament a l'inrevés» (p. 90).

Molts estats asiàtics també mostren, en un grau més o menys elevat, els ingredients de la recepta cap al col·lapse. El cas més flagrant és, evidentment, l'afganès, que Parenti examina en un capítol titulat,

significativament, «Drogues, sequeres i Jihad: Una història ambiental de la guerra d'Afganistan». La història ambiental recent d'aquest país és una crònica de sequeres recurrents alternades amb inundacions violentes que han contribuït a generar nombrosos episodis de fam. Però hi ha un conreu que tolera la sequera millor que cap altre: la rosella, de la qual hom extreu l'opi. Afganistan s'ha convertit en el principal productor mundial d'opi, que li procura uns ingressos que es calculen en aproximadament la meitat del PIB del país. Mentre les forces internacionals tracten de destruir els caps de rosella, els talibans fan precisament el contrari, la qual cosa explicaria, almenys en part, el suport que reben per part de molts camperols. Un cas encara més extrem descrit per Parenti és el del Kirguizistan, la més petita de les noves repúbliques asiàtiques sorgides arran del col·lapse de la Unió Soviètica i un nou exemple dels lligams entre polítiques neoliberals, sequera i fallida política. En aquest cas, la sequera ha afectat sobretot la producció d'energia hidroelèctrica, que és clau en l'economia del petit Kirguizistan. La caiguda dels ingressos per la venda d'electricitat esperona la revolta social, complicada per les tensions ètniques i religioses, i aboca Kirguizistan al caos i a la violència. Com la resta dels estats de l'Àsia central, el Kirguizistan, segons Parenti, és un estat abocat al despotisme i a la cleptomania dels seus dirigents i, sobretot, un estat dèbil contínuament erosionat pels senyors de la guerra, els traficants de drogues, els mercenaris, les milícies tribals i les xarxes terroristes amb connexions internacionals (p. 119). Un cop més, el canvi climàtic, via sequera, no provoca res més que l'aflorentament d'unes tensions històriques i geopolítiques, exacerbades encara més per les polítiques neoliberals.

La mateixa recepta per al col·lapse es pot aplicar als casos de l'Índia i el Pakistan, rivals polítics i militars des de 1947. Aquest exemple ens serveix per il·lustrar que, si bé el canvi climàtic i l'escassetat

d'aigua en cap cas poden explicar, per si sols, els conflictes, sí que hi tenen un paper cada cop més important. De nou, la geografia marca la pauta: el 90% del regadiu pakistanès (imprescindible per a la supervivència alimentària de gairebé 190 milions de persones) depèn dels rius que neixen en un Caixmir en gran part sota control indi. A partir d'aquí, i malgrat l'existència d'un tractat internacional sobre el riu Indus, tots dos estats s'enfronten per un recurs que el Pakistan (amb precipitacions en declivi i sobreexplotació de les aigües subterrànies) necessita desesperadament. A més, l'estratègia de construcció d'embassaments a les capçaleres dels rius per part de l'Índia (una estratègia practica sovint en les disputes sobre rius internacionals) no farà sinó agreujar els problemes i generar atacs terroristes contra interessos indis per part de grups islamistes amb possibles vinculacions amb el Pakistan.

El darrer capítol dels tròpics asiàtics està dedicat a l'Índia i a la seva història recurrent de sequeres i fams. Parenti, però, troba de nou una correlació força clara entre sequera i insurgència, en aquest cas, la guerrilla maoista dels naxalites. Així, amb un mapa on es comparin sequeres i violència, es pot seguir l'expansió de la guerrilla maoista en un capítol sobre Andhra Pradesh, on, un cop més, clima, història econòmica i violència hi arriben agafats de la mà. El control de l'aigua és vital en una àrea caracteritzada des de sempre per les incerteses de la precipitació, amb la qual cosa el regadiu i la captura de l'aigua de pluja esdevenen estratègies imprescindibles. Però si l'estat hidràulic característic del tipus de producció asiàtic havia intentat gestionar la incertesa climàtica també al sud de l'Índia, l'agricultura moderna del cotó modificat genèticament acaba per exhaurir els sòls i provocar el suïcidi de milers de camperols fortament endeutats. En un dels capítols més colpidors de tot el llibre, Parenti descriu un altre cercle infernal: el que porta de la liberalització econòmica endegada pel Govern indi a partir de 1991

fins a l'endeutament creixent de la pagesia per pagar pous, fertilitzants, etc. i fins al suïcidi de molts camperols que no poden pagar els deutes precisament mitjançant ingesta de pesticides (fins a 150.000 morts segons alguns càlculs, p. 143).

Els tres capítols restants se centren en el continent americà, des de Rio fins a Mèxic i des d'aquí fins al punt d'intersecció amb el món ric, com és la frontera amb els EUA. Rio és el primer cas examinat amb uns lligams molt clars, segons l'autor, entre el creixement de les *favelas* i les sequeres i les inundacions del nord-est brasiler, un nord-est creixentment amenaçat pel canvi climàtic. De nou, però, els successos climàtics no s'entenen sense el context socioambiental: amb un dels repartiments de la terra i de la riquesa més desiguals del món, no és gens estrany que el 80% dels brasilers acabi a les ciutats i n'hi hagi molts que visquin en barris marginals que després s'han de «pacificar», amb la qual cosa s'endega de nou una espiral de violència. Al contrari que en els casos d'Àfrica o d'Àsia, però, Parenti sembla que atorga una mica més d'esperança al nord-est brasiler. Explica les experiències de famílies del Sertão que es passen a conreus agroecològics, desenvolupen sistemes sofisticats de captura d'aigua de pluja i mantenen un fort esperit comunitari en la relació que estableixen amb el medi. En canvi, el capítol dedicat a Mèxic presenta un escenari gairebé dantesc, amb la violència extrema que es viu al nord del país alimentada per factors naturals i molt especialment socials. Al caliu d'un concepte com el de «migrant climàtic», Parenti argumenta com el canvi climàtic i les polítiques neoliberals empenyen els camperols mexicans cap a la frontera. La temptació determinista que acompanya un concepte realment equívoc es corregeix, però, anant al moll de l'os del problema, que no és sinó els efectes perversos del NAFTA (altrament acollit de manera entusiasta pels narcotraficants) sobre els petits camperols mexicans, incapaces de competir amb la invasió

barata d'aliments supersubvencionats de l'agricultura del nord.

El darrer capítol és l'únic dedicat a un país ric. Aquí, Parenti argumenta de manera convincent com les condicions que provoquen la fallida dels estats del sud són les mateixes que generen la deriva autoritària als països rics, les formes d'adaptació favorites dels quals no són contenir el consum, sinó practicar la repressió, la vigilància i la violència sobre els que hi volen entrar. No hi ha cap altre lloc al món més singular que la frontera entre Mèxic i els EUA pel que respecta a tota mena d'artefactes de vigilància (mur inclòs) per aturar la immigració, però és que la pressió sobre els immigrants també s'exerceix lluny de la frontera, en una mena d'estat d'excepció encobert anomenat Immigration and Customs Enforcement, amb 29.000 detinguts cada any que són privats dels drets més elementals. El racisme pur i dur d'aquestes actuacions, denuncia l'autor, és aplaudit no només per l'extrema dreta xenòfoba, sinó també per organitzacions pretesament ecologistes, temorenques que «[...] els xicanos vulguin recuperar amb la demografia el que varen perdre a la guerra» (p. 221).

La nova geografia dels tròpics acaba amb un capítol d'implícacions que comença per donar una visió de l'adaptació al canvi climàtic no a l'ús —com les habituals que posen l'èmfasi en les energies renovables o en l'estalvi d'aigua—, sinó molt més perversa. En altres paraules, aquella adaptació que, als tròpics examinats per l'autor, pren la forma de fanatisme ètnic i religiós i de bandidatge i violència sense control, mentre que als països rics muta en les polítiques del bot salvavides cuirassat: fronteres militaritzades, mesures antiimmigració i racisme i xenofòbia rampants.

Davant d'aquests escenaris realment preocupants, però, hi ha alternatives, ens diu l'autor. En primer lloc, hi ha alternatives tecnològiques que ens permetrien fer la transició cap a una economia lliure de car-

boni, i el món és ple de (petits) projectes que segueixen aprofitaments sostenibles en agricultura, ramaderia i gestió forestal, malgrat que estiguin operant encara a la perifèria del sistema. I també hi ha prou diners, però no s'inverteixen en àmbits productius, mentre que els governs no només no influeixen a orientar el sector privat cap a inversions productives, sinó que també fracassen en fer-ho. Però de recursos financers, diu Parenti, n'hi ha i són suficients. Sense anar més lluny, es pot pensar en l'enormitat de la despesa militar al planeta. En canvi, les possibilitats a nivell polític són molt més minses, malgrat que alguns dels països en desenvolupament (com ara Bolívia, amb la Conferència de Pobles del Món sobre Canvi Climàtic) mostrin el camí que cal seguir. En el que és una proposta estranyament reformista, Parenti acaba per afirmar que la mitigació i l'adaptació al canvi climàtic han de passar pel planejament i per la redistribució de recursos i que ha de ser el propi sistema capitalista (que ja ha resolt crisis ambientals en el passat, per exemple: el sanejament urbà) el que dirigeixi aquesta modificació de rumb.

En conjunt, el llibre està prou ben documentat, amb un autor que coneix de primera mà les realitats socioambientals que explica, i que les explica amb un

estil a mig camí entre l'erudició acadèmica i un relat més quotidià, molt en la línia de Mike Davis, per entendre'ns. Però l'argument central, que les calamitats naturals no s'expliquen sinó com a part de contextos socioambientals més amplis, no deixa de ser res que no se sàpiga en el món de la geografia des de fa dècades. Llegint sobretot els capítols dedicats a l'Àfrica, no podia deixar de pensar en les grans semblances que hi havia entre la línia argumental de Parenti i l'explicació que geògrafs francesos, primer, i anglesos i americans, després, donaven sobre crisis ambientals com l'anomenada «gran sequera del Sahel», de finals de la dècada de 1960 i començament de la de 1970. En aquest sentit, el llibre de Parenti representa una contribució molt valuosa a un corrent que, contra l'opinió hegemònica, vol veure diferències, i diferències fonamentals, dins les causes i les conseqüències de calamitats ambientals, en general, i del canvi climàtic, en particular.

David Saurí

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
david.sauri@uab.cat

VERA REBOLLO, J. F. y RODRÍGUEZ SÁNCHEZ, I. (eds.) (2012)
Renovación y reestructuración de destinos turísticos en áreas costeras: Marco de análisis, procesos, instrumentos y realidades
Valencia: Publicaciones de la Universidad de Valencia, 429 p.
ISBN: 978-84-370-8863-1

La monografía titulada *Renovación y reestructuración de destinos turísticos en áreas costeras: Marco de análisis, procesos, instrumentos y realidades* analiza el declive de diferentes áreas turísticas maduras y consolidadas, tanto a nivel nacional

como internacional, al igual que las diferentes estrategias para su renovación. El libro recoge parte de los resultados del proyecto financiado por el Ministerio de Ciencia e Innovación, *Renovación de los destinos turísticos consolidados del lito-*